

نگرشی نو به گفتمان سازی آینده‌نگر: آینده‌های نااندیشیده تمدن نوین اسلامی

امیر صادقی

دانشجوی دکتری آینده پژوهی دانشگاه عالی دفاع ملی، تهران، ایران

ams60@gmail.com

عبدالرحیم پدرام

استادیار و عضو هیئت علمی دانشگاه عالی دفاع ملی، تهران، ایران

abdurrahim.pedram@gmail.com

چکیده

بررسی دقیق بیانیه گام دوم رهبر انقلاب نشان می‌دهد که نگرش آینده‌نگر با تأکید بر ساخت تمدنی نو با تکیه بر جوانان، کاربرد روزافزونی در تصمیم‌گیری‌های کلان حاکمیتی در مسیر نیل به تمدن نوین اسلامی داشته است. در راستای تبیین بیانیه گام دوم معظم‌له، اندیشمندان از روش‌هایی بهره‌گیری کرده‌اند؛ با وجود این به نظر می‌رسد آینده‌پژوهی با دارا بودن غنای اندیشه‌ای و روشی در ایجاد گفتمان‌سازی آینده‌نگر نسبت به دیگر حوزه‌های دانشی، از برتری نسبی برخوردار است. در این نوشتار با مطالعه انتقادی روش‌شناسی‌های اخیر ضیاءالدین سردار (2019) و جان سوئینی (2018)، الگوی نوینی در چهارچوب آینده‌های نااندیشیده به‌منظور گفتمان‌سازی

آینده‌نگر توسعه داده شده است. پرسش اصلی این پژوهش آن است که چگونه می‌توان برای آینده‌های نااندیشیده تمدن نوین اسلامی برنامه پیش‌دستانه طراحی کرد؟ از نوع این پژوهش که بر اساس پرسش اصلی آن شناسایی می‌شود، کاربردی است، روش پژوهش آمیخته، طرح پژوهش، اکتشافی متوالی و نظریه آن مبنایی بوده است. دانش به‌دست‌آمده از مرحله کیفی، از طریق انجام روش پرسش‌نامه در میان فعالان آینده‌پژوهی حاضر در مراکز پژوهشی و تصمیم‌سازی کشور پردازش شد. در نهایت پس از اثبات روایی و پایایی الگوی ارائه‌شده، توصیه‌هایی راهبردی ارائه شده است که با توجه به کمبود منابع دانشی در حوزه آینده‌پژوهی تمدن نوین اسلامی در کشور، برای افزایش کارایی فعالیت‌های این حوزه، راهگشا خواهد بود.

کلیدواژگان: آینده‌های نااندیشیده، آینده‌پژوهی، تمدن نوین اسلامی.

مقدمه

بیشتر سازمان‌ها بر اساس فلسفه پیدایش، مأموریت و اصول ارزش‌هایی مشخص، تأسیس می‌شوند تا با توجه به چشم‌انداز مطلوب خود با طراحی راهبردهایی موفق هدف یا اهدافی را محقق سازند. با وجود این، شرایط کنونی جهان به‌گونه‌ای دگرگون شده است که تغییر شتابان محیط داخلی و خارجی سازمان، سبب غافلگیری مدیران ارشد می‌شود (Hines, 2018). ویژگی مهم دوران نوین، بروز رخداد‌های شگفت‌انگیز و گسستنی است و جلوگیری از غافلگیری در برابر سونامی‌های هولناک آینده، نیازمند شناسایی پیش‌دستانه کوچک‌ترین و ضعیف‌ترین علایم پیدایش این تغییرات بزرگ است (مقیسه و همکاران، ۱۳۹۷). از این رو با افزایش روزافزون مخاطرات محیطی پیرامون سازمان‌ها و افزایش سطح رقابت، بقای سازمان‌ها نیازمند بهره‌گیری از ابزارهایی است که یاریگر مدیران ارشد سازمان در کنشگری فعالانه با محیط باشد. در این صورت، مدیران ارشد سازمان در برابر تغییرات ناگهانی محیط، بهتر تصمیم‌گیری کرده و از غافلگیری در رویارویی با محیط آینده، جلوگیری می‌کنند.

آینده‌پژوهی در زمره دانش‌هایی قرار می‌گیرد که در تصمیم‌گیری و برنامه‌ریزی به

مدیریت ارشد سازمان کمک می‌کند (Eivazi et al, 2017). این دانش به صورت عاملانه و پیش‌دستانه، به آینده شکل می‌بخشد و انسان را از غافلگیری نسبت به آینده، تغییرات شتابان و تحولات ناگهانی محیطی، محافظت می‌کند (پدرام، ۱۳۹۴: ص ۷). همچنین غنای اندیشه‌ای و روشی در گفتمان‌سازی آینده‌نگر، از ویژگی‌های بی‌بدیل آینده‌پژوهی است که برآمده از مجموعه روش‌های خود همچون دیده‌بانی، تحلیل روند، سناریونویسی، ره‌نگاشت، تحلیل علی - لایه‌ای و دیگر روش‌های متناظر است. در میان همه روش‌های موجود در آینده‌پژوهی، روش تحلیل علی - لایه‌ای می‌تواند به صورت ویژه، زمینه‌های گفتمان‌سازی آینده‌نگر را با روایت‌پردازی به منظور دگرگونی عمیق در لایه‌های معرفتی سازمان تضمین بخشد (Inayatollah, 2019). در این روش، پژوهشگر با ساختار شکنی پدیده‌های اجتماعی، به درکی عمیق از لایه‌های زیرین جامعه مورد مطالعه می‌رسد و با تدوین آینده‌های بدیل، تحقق مطلوبیت‌های آینده را در شرایط عدم قطعیت، تضمین می‌بخشد. این روش که به پاسا ساختارگرایی تعلق دارد و بر گسترش عمودی فضای آینده‌ها متمرکز است و هدف اصلی آن ایجاد تزلزل و تردید درباره واحدهای تحلیل است، کمک شایانی به سازمان‌هایی داشته است که بتوانند این روش را در سطوح تصمیم‌سازی و تصمیم‌گیری ارشد سازمان نهادینه سازند (عنایت‌الله، ۱۳۹۵).

از زمان پیروزی شکوهمند انقلاب اسلامی تاکنون همواره گفتمان‌سازی جهانی و ارتقای مادی و معنوی پیروان اهل بیت علیهم‌السلام در سراسر جهان به عنوان آینده مطلوب، مورد توجه اندیشمندان آینده‌نگر ایرانی بوده است؛ اما پیچیدگی و چندبعدی بودن این مسئله کلیدی مانع طراحی و اجرای الگوی منسجم و کل‌نگر حرکت روبه‌جلو، برای تحقق آرمان‌های بلند انقلاب اسلامی پیرامون آینده انسان و جایگاه مسلمانان در آن شده است. تحقق دورنمای مطلوب تمدن نوین اسلامی، نیازمند رهیافتی سیاستی جهانی و کل‌نگر است که جمهوری اسلامی ایران به عنوان پرچم‌دار این تفکر در جهان باید متولی این فرایند باشد. در این راستا، مقام عظمای ولایت، امام خامنه‌ای، در بیانیه گام دوم چنین می‌فرمایند:

انقلاب پُرشکوه ملت ایران که بزرگ‌ترین و مردمی‌ترین انقلاب عصر جدید است، تنها انقلابی است که یک چله پرافتخار را بدون خیانت به آرمان‌هایش پشت سر نهاده و

در برابر همهٔ وسوسه‌هایی که غیرقابل مقاومت به نظر می‌رسیدند، از کرامت خود و اصالت شعارهایش صیانت کرده و اینک وارد دومین مرحلهٔ خودسازی و جامعه‌پردازی و تمدن‌سازی شده است. درودی از اعماق دل بر این ملت؛ بر نسلی که آغاز کرد و ادامه داد و بر نسلی که اینک وارد فرایند بزرگ و جهانی چهل سال دوم می‌شود. معظم‌له با مخاطب قرار دادن جوانان، چنین پیش‌نگری فرموده‌اند: «دهه‌های آینده دهه‌های شماسست و شما باید که باید کارآزموده و پُرانگیزه از انقلاب خود حراست کنید و آن را هرچه بیشتر به آرمان بزرگش که ایجاد تمدن نوین اسلامی و آمادگی برای طلوع خورشید ولایت عظمی - ارواحنا فداه - است، نزدیک کنید» (همان). بنابراین چشم‌انداز مطلوب یعنی تحقق تمدن نوین اسلامی و همچنین نیروی پیش‌برندهٔ این تصویر برانگیزاننده یعنی جوانان، تبیین شده است که بی‌تردید موتور محرک انقلاب اسلامی و کنشگر فعال این عرصه خواهند بود. پس به نظر می‌رسد نگرشی نو به گفتمان‌سازی آینده‌نگر در پرتو بهره‌مندی از دانش‌های سودمند همچون آینده‌پژوهی و روش تحلیل علی - لایه‌ای می‌تواند زمینه‌ساز تحقق هرچه شتابان هدف والای تمدن نوین اسلامی باشد. این پژوهش به گونه‌ای سامان یافته است که ابتدا به منظور بررسی پیشینهٔ کارهای انجام‌یافته، به مطالعهٔ پژوهش‌های مرتبط با دانش گفتمان‌سازی و کاربست آینده‌های نااندیشیده در آینده‌پژوهی به منظور شناسایی آینده‌های نااندیشیدهٔ تمدن نوین اسلامی می‌پردازد تا بر اساس روش پژوهش، زمینه‌های لازم جهت طراحی فرایندها فراهم آید.

۱. ادبیات و چهارچوب نظری

پیشینهٔ تألیف‌ها در موضوع تمدن اسلامی در فرایند جهانی شدن فرهنگ، همچون آینده‌پژوهی در حوزهٔ تفکر اسلامی، هنوز در مراحل اولیهٔ رشد است. به باور باودن «پژوهش‌های تمدنی» مجموعهٔ هم‌بسته‌ای از اندیشه‌ورزی ارزشمند و نتیجه‌بخش با رویکرد بین‌رشته‌ای است که با وجود اهمیت و گسترهٔ آن در دهه‌های اخیر، همچنان دربارهٔ تعریف جامع و توضیح چگونگی آن، وفاقی نهایی به چشم نمی‌آید. به‌باور آیت‌الله جوادی آملی، امام صادق علیه السلام سه اصل اساسی را برای جامعه‌ای که خود

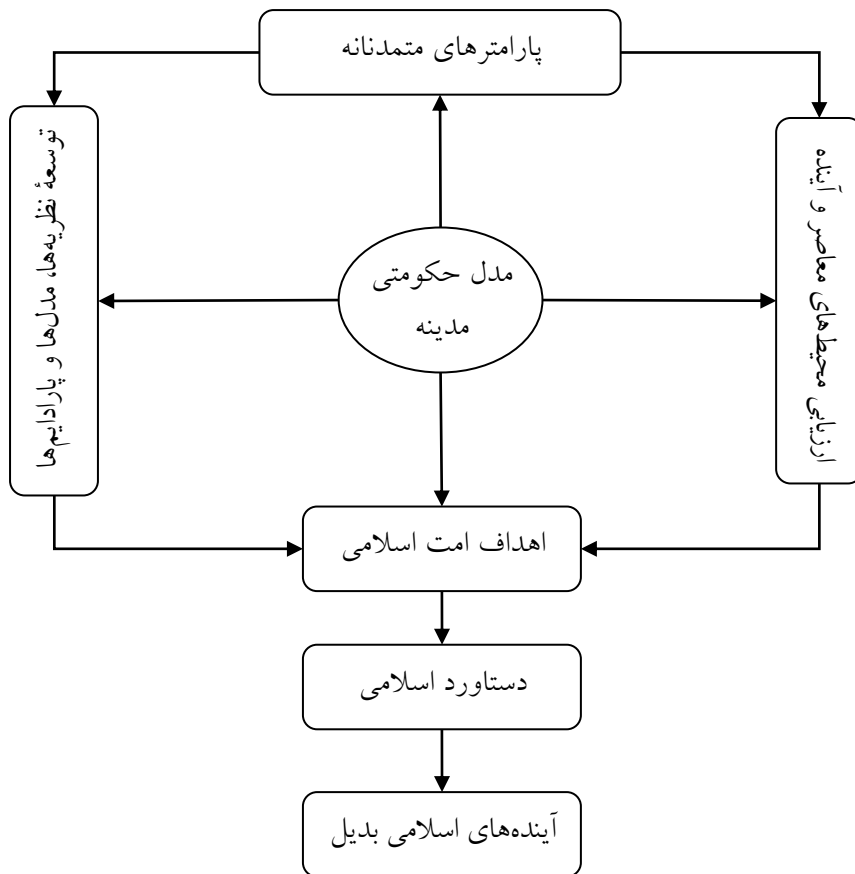
را بی‌نیاز نمی‌داند، ضروری می‌دانند: الف) حوزه‌های علمیه و دانشگاه‌هایی که مردان موفق و وارسته تربیت کنند؛ ب) پزشکان حاذق که بیماری‌های جاهلی را تشخیص دهند؛ ج) داشتن نیروهای نظامی که تجاوز نکنند و متجاوز را دفع کنند (جوادی آملی، ۱۳۹۴: ص ۳). وی داشتن این سه اصل را نشانه تمدن برمی‌شمارد. جهل علمی و جهالت عملی با داشتن علم و اخلاق از بین می‌رود. امام صادق علیه السلام همچنین درباره حیات ظاهری می‌فرماید: «داشتن هوای سالم و محیط سالم، داشتن زمین حاصل خیز و آب فراوان نشانه‌های گوارا بودن شهر یا روستاست» (همان). به‌باور آیت‌الله جوادی آملی، بیان قرآن کریم در اقتصاد این است که ملتی که جیش تهی باشد، یعنی ستون فقرات ندارد؛ پس مقاوم نخواهد بود. این ملت دارای املا یا همان چاپلوسی خواهد بود. بنابراین، به تعبیر قرآن کریم ملتی می‌تواند مقاوم باشد که دارای اقتصاد مقاوم باشد. وی معتقد است: «تمدن در خون‌ریزی به‌دست نمی‌آید؛ بلکه با محبت حاصل می‌شود. طبق روایات ما، دعا اسلحه مؤمن است. این یعنی دفاع؛ نه سلاح جنگ. بهره‌برداری از حیات برای حفظ نظام است، نه کشتن آن. بنابراین در قرآن آمده است که اگر کسی را کشتید، یعنی یک جامعه را کشته‌اید» (همان).

همچنین سردار در کتاب خود با نام آینده تمدن اسلامی نشان می‌دهد که تمدن اسلامی باقی خواهد ماند... همانند یک دریاچه راکد - که تنها پر از منابع بالقوه است - مگر اینکه مسلمانان متوجه آینده خودشان شوند و بکوشند تا آن را در دست گیرند. وی تأکید می‌کند که مسلمانان دو گزینه از آینده را در اختیار دارند: «آنها می‌توانند آینده‌ای گسترش‌یافته داشته باشند که اساساً بسط خطی از وضعیت عقب‌افتاده و استعمارشده حال حاضر آنها باشد (آینده‌ای بی‌هدف)؛ یا اینکه آنها می‌توانند آینده‌ای روشن‌تر و چه‌بسا آینده‌ای درخشان داشته باشند، به شرطی که به‌طور سازنده برنامه‌ریزی کنند و با آینده‌نگری^۱ اقدام کنند» (Sardar, 1988: p.133).

کلیدواژه طرح تمدنی سردار، «پروژه عمران» است که در کتاب آینده تمدن اسلامی معرفی شده است. به بیان او، اصطلاح «عمران» به‌وسیله ابن‌خلدون برای توصیف

1. Foresight.

«تمدنی پویا، درحال رشد و عملیاتی» مورد استفاده قرار گرفته است. شکل شماره ۱ طرح گرافیکی کلی پروژه را نشان می‌دهد (همان).

شکل ۱. پروژه عمران (Sardar, 1988: p.134).

سردار با خلاصه کردن بخش‌های اصلی پروژه عمران، توضیح می‌دهد که این فرایندها به شرح زیر است:

- تبیین^۱ مدل حکومتی مدینه؛
- تبیین پارامترهای متمدنانه اسلام؛

1. Articulation.

- ابداع نظریه‌ها، مدل‌ها و پارادایم‌ها مبتنی بر موارد ۱ و ۲؛
 - ارزیابی واقع‌بینانه از محیط معاصر و برآورد محیط آینده احتمالی؛
 - تبیین اهداف برای امت اسلامی؛
 - رشد دستاوردهای اسلامی - طرح‌ها و ارزیابی‌ها برای به‌بار آوردن گزینه‌هایی برای آینده؛
 - ارزیابی تازه و پیوسته از آینده‌های اسلامی بدیل، که از موارد ۱ تا ۶ استنتاج می‌شود
 (Ibid: P.133-134).

گفتنی است به‌منظور ارزیابی واقع‌بینانه از محیط معاصر و برآورد محیط آینده احتمالی، ضرورت دارد تا با بهره‌گیری از آینده‌پژوهی، آینده‌های نااندیشیده نیز به‌عنوان کارویژه اساسی دیده‌بانی، مورد توجه رهبران جامعه اسلامی قرار گیرد تا از غافلگیری راهبردی در آینده جلوگیری شود.

۱-۱. آینده‌های نااندیشیده

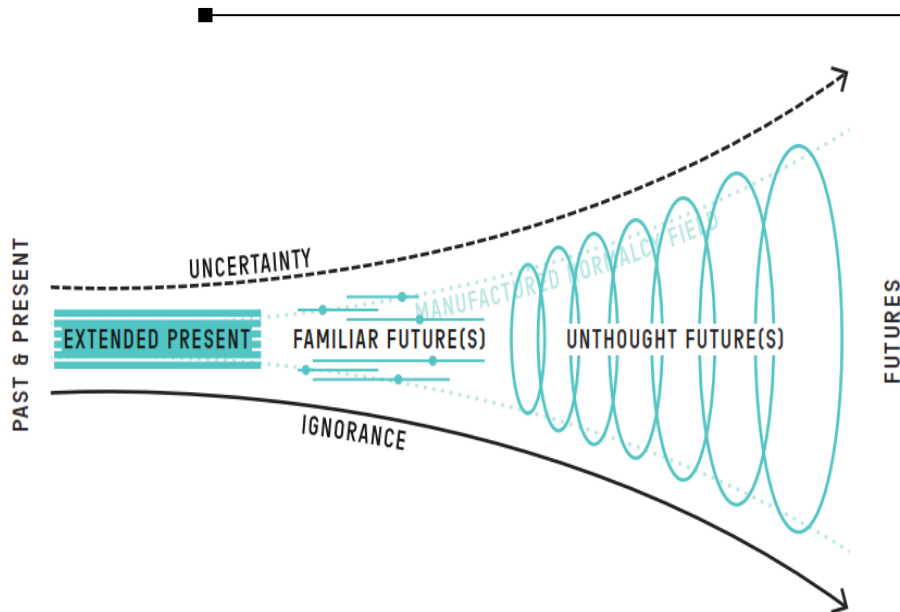
بر اساس تعاریف اخیر (Sweeney, 2018)، آینده‌پژوهی دانشی است که در پژوهش‌های مرتبط با آینده، مزیت مطلق نسبت به دیگر علوم دارد. چنان‌که در منابع مرتبط با علم‌سنجی اشاره می‌شود، همه علوم به تبیین، توصیف و پیش‌بینی پدیده‌های مرتبط با آن شاخه علمی همت می‌گمارند. آینده‌پژوهی، نه تنها از این رویه تبعیت می‌کند، بلکه با بهره‌گیری از روش‌های موجود و ابداعی، به آینده‌های نااندیشیده نیز می‌پردازد. آینده‌های نااندیشیده به‌باور ضیاءالدین سردار (Sardar, 2016)، موضوعی نوپدید در آینده‌پژوهی نیست؛ اما با توجه به مؤلفه‌های سازنده جهان کنونی یعنی آشوب،^۱ تناقض^۲ و پیچیدگی،^۳ دستگاه تحلیلی نوینی می‌توان بنا کرد که بتواند در شرایط عدم قطعیت عمیق،^۴ راه‌حل پایدار برای مسائل نوپدید ارائه کند (شکل شماره ۲).

1 Chaos.

2 Contradictions.

3 Complexity.

4 Deep Uncertainty.

شکل ۲. نگاره مفهومی دربرگیرنده «حال امتدادیافته»، «آینده‌های آشنا» و «آینده‌های نااندیشیده» (Sardar, 2016).

این دستگاه محاسباتی، ابزارهای رایانشی و دانش خبرگان را به خدمت می‌گیرد تا توجه سیاستمداران را به لایه‌های عمیق معرفتی جامعه و اسطوره‌ها و استعاره‌های حاکم بر آن، رهنمون سازد. برخی از اسناد معتبر (Doubowitz, 2020) نشان می‌دهند که برخی از پدیده‌های مهم امنیتی در آینده تمدنی اسلام رخ خواهد داد. به نظر می‌رسد بر اساس دستگاه تحلیلی سردار (2019)، نه تنها عموم مردم نسبت به وقوع آن توجهی ندارند، بلکه خبرگان موضوع نیز به دلیل درگیری‌های ذهنی، تصور می‌کنند که آینده، بی‌تردید استمرار گذشته خواهد بود.

۱-۲. گفتمان‌های رقیب بر پایه افق‌های تمدنی

بنت زکریا (2010: p.51-52) تصریح می‌کند که «سردار نخستین فردی بوده است که آینده‌پژوهی اسلامی را مطرح کرده است و تأکید ویژه‌ای بر علم اسلامی به‌عنوان ابزاری برای اسلامی‌سازی آینده‌پژوهی و خلق آینده مطلوب اسلامی دارد». سردار و

همکارانش شدیداً تأکید می‌کنند که ما نیاز مبرمی به فراهم کردن طرحی جامع^۱ از آن جامعه آینده داریم. وی می‌گوید:

... برنامه‌ریزی‌ها برای رسیدن به طرح جامع، می‌بایست انعطاف‌پذیر باشند، نه اینکه یک بار و برای همیشه فراهم شوند؛ بلکه آنها باید پیوسته تکامل یافته، اصلاح و به‌روز شوند.

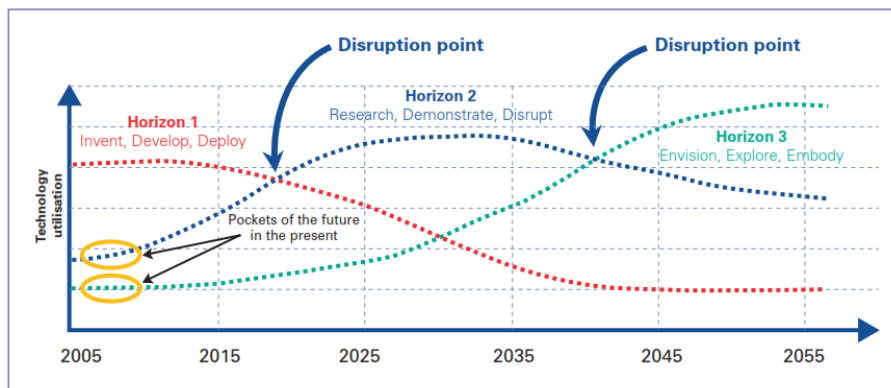
وی همچنین خاطرنشان می‌کند: «... اشتباهی بزرگ است که بپنداریم، پیامبر^ﷺ برنامه‌ریزی نمی‌کرد یا طرحی جامع از فعالیت‌های آینده‌اش فراهم نمی‌کرد». برای نمونه، هجرت پیامبر^ﷺ به مدینه، نیازمند برنامه‌ریزی مفصلی بود. بنابراین شایسته است که بگوییم، پیامبر^ﷺ تصویری شفاف از آنچه می‌خواهد به آن برسد، داشت و متناسب با آرمان‌هایش حرکت می‌کرد.

در گفتمان اندیشه معاصر اسلامی، آثاری که ترکیبی از تفکر و روش‌شناسی آینده‌نگرانه هستند، عبارت‌اند از: «آینده تمدن مسلمانان»^۲ (Sardar, 1988) و «آینده‌پژوهی اسلامی: تجسم طرح‌های آینده»^۳ (Sardar, 1985). سردار در کتاب آینده تمدن اسلامی، اهمیت آینده‌پژوهی را، به‌عنوان راهی برای ایجاد پارادایم و روش‌شناسی تازه، در فهم و به‌کارگیری آموزه‌های اسلامی در چشم‌اندازی متمدنانه مورد تأکید قرار می‌دهد، تا بازسازی تمدن اسلامی را در آینده آسان کند. وی نمونه‌ای از طرح متمدنانه را با نام «پروژه عمران» پیشنهاد می‌دهد و طرحی عملی را تشریح می‌کند که می‌بایست توسط امت اسلامی و به‌ویژه خردمندان این امت تحقق بیابد. همچنین سردار (2019: P.121-124) در تازه‌ترین پژوهش خود به‌عنوان آموزه روش‌شناختی آینده‌های نااندیشیده، به‌نقل از شارپ و هاجسون (2006: P.6) سه افق برای اندیشه‌ورزی تا پنجاه سال آینده را معرفی می‌کند. در شکل شماره ۳، چگونگی شکل‌گیری این سه افق و مسیر آینده آنها ارائه شده است.

1 Blueprint.

2 The Future of Muslim Civilization.

3 Islamic Futures: The Shape of Ideas to Come.

شکل ۳. نگاره مفهومی دربرگیرنده افق‌های اندیشه‌ورزی تا پنجاه سال آینده (Sardar, 2019: p.121).

سردار (2019: p.121-124) هر یک از این افق‌ها و ویژگی‌های آنها را این گونه معرفی کرده است:

الف) افق ابداع، توسعه و استقرار: این افق، ده‌ساله و دربرگیرنده شناخت، آگاهی بخشی و تدوین قابلیت‌های اجتماعی - تکنیکی برای مسائل و برشماری فرصت‌هایی است که می‌توان در افق ده‌ساله به آنها پرداخت. برخی از الگوریتم‌ها و قاعده‌های حوزه فناوری همچون قانون مور^۱ که بر اساس آنها، پیش‌نگری در حوزه پیشرفت‌های آینده تمدنی انجام می‌پذیرد، در این افق جای می‌گیرند. این افق، به پارادایم‌ها و جهان‌بینی‌های غالب در شرایط کنونی می‌پردازد و چنان‌که در شکل شماره ۳ مشاهده می‌شود، با گذشت زمان، از اعتبار آنها کاسته می‌شود.

ب) افق پژوهش، نمایش و گسست: این افق، ۲۵ ساله است و در آن به پژوهش‌های دانشگاهی، آزمایشگاه‌های تحقیقاتی دولتی و صنایع چندملیتی، گروه‌ها و انجمن‌های خبرگی پرداخته می‌شود؛ این فرایند نشان می‌دهد که در آینده قابل پیش‌نگری از سوی خبرگان، ما چه می‌توانیم و چه کارهایی را نخواهیم توانست انجام دهیم. این افق دربرگیرنده موضوعات نوپدید یا نشانک‌های تغییر است که برون‌داد ظاهری و شمولیت آنها در جامعه با گذشت زمان افزایش می‌یابد.

1. Moor's Law.

ج) افق چشم‌اندازسازی، اکتشاف و تجسم: این افق تا پنجاه سال آینده را دربرمی‌گیرد و دربرگیرنده هر آنچه خواهد بود که نمی‌توان پیش‌بینی کرد یا حتی به آن اندیشید. سپس سردار با بهره‌گیری از نمودارهای شکل ۳، مفهوم نوینی به‌عنوان آینده‌های پساہنجار^۱ را معرفی می‌کند و آینده‌پژوهان را به شناسایی تقاطع میان پیچیدگی‌های آینده، رخدادهای آشوبناک و تضادهای پیش رو فرامی‌خواند. همهٔ داستان‌ها و روایت‌هایی را که آینده‌پژوهان دربارهٔ آینده می‌سازند، پویایی و غافلگیری دارند و این ریشه در طبیعت گونه‌گون پدیده‌های آتی، احتمالات متضاد و رخدادهای محتمل اما آشوبناک آینده دارد که می‌تواند تخیلات و خلاقیت‌های مخاطبان را برانگیزد.

با افزایش انتقادات به علم جدید و نگاه پوزیتویستی به حل مسائل جهانی که نسبت به علوم جدید تقدس‌گرا عمل می‌کرد، از دههٔ سی و چهل قرن بیستم به بعد، فلسفه‌های علم انتقادی ظهور می‌کنند و سیر اندیشهٔ بشر به دور شدن از تفکر «حسی» و «انتزاعی» به سوی تفکر «سیستمی» و «کل‌گرایی» گرایش یافته است (پدرام، ۱۳۹۴: ص ۸). در این راستا، بهره‌گیری از گفتمان در مطالعات تمدنی روبه‌افزایش است. مبلغی (۱۳۹۶) گفتمان را دربرگیرندهٔ استعداد معرفت‌شناختی ویژه‌ای می‌پندارد که در مطالعات تمدنی، زمینه را برای ارائهٔ مباحث روش‌شناسی و طراحی روش‌های نوین فراهم می‌سازد.

هم‌اکنون ایالات متحدهٔ آمریکا و رژیم صهیونیستی با همراهی برخی از رژیم‌های مرتجع منطقه‌ای از مرحلهٔ تهدید نرم گذر کرده‌اند و در نبردی نابرابر، فرسایش سرمایه‌های قدرت نرم جمهوری اسلامی ایران، از جمله ولایت مطلقهٔ فقیه، سپاه پاسداران انقلاب اسلامی، شخصیت‌های صاحب‌نام سیاسی و فرهنگی، نام‌آوران عرصهٔ جهاد و جانبازی در دفاع مقدس، اصول عقاید و ارزش‌های والای اسلام عزیز را هدف‌گذاری کرده‌اند. با توجه به برجسته‌سازی گفتمان تمدن نوین اسلامی و بهره‌مندی از آرای اخیر سردار (۲۰۱۹) و سوئینی (۲۰۱۸)، در چهارچوب گفتمان آینده‌نگر، رویارویی جمهوری اسلامی ایران در جنگ نرم آینده با نظام سلطه به‌عنوان عرصه‌ای

1. Postnormal Times.

مهم و اثربخش شناسایی شده است و در ادامه، روشی مناسب جهت پاسخ به تهدیدات برآمده از آینده‌های نااندیشیده در این حوزه ارائه شده است. ناگفته پیداست که به‌باور صاحب‌نظران امور دفاعی در جهان و اذعان دوست و دشمن، جمهوری اسلامی ایران از منظر توانمندی‌های سخت‌افزار به مرحله‌ای از بازدارندگی رسیده است که دشمنان در برنامه‌های خود تهدید سخت نظامی را آخرین گزینه روی میز می‌پندارند؛ با وجود این، در وجوه نرم‌افزاری و در برابر تهدیدات نرم، به نظر می‌رسد آینده‌هایی نااندیشیده در ارکان نظام پدیدار خواهد شد که از آن میان می‌توان به ضعف راهکارهای مقابله با شایعه‌پردازی، دروغ‌پراکنی، افشاگری، مظلوم‌نمایی و نظایر آن در سطح نهادهای مسئول اشاره کرد.

۲. روش تحقیق

پرسش اصلی این پژوهش، آن است که چگونه می‌توان برای آینده‌های نااندیشیده تمدن نوین اسلامی، برنامه پیش‌دستانه طراحی کرد؟ نوع این پژوهش که بر اساس پرسش اصلی آن شناسایی می‌شود، کاربردی است، روش پژوهش آمیخته، طرح پژوهش، اکتشافی متوالی و نظریه آن مبنایی بوده است. دانش به‌دست‌آمده از مرحله کیفی، از طریق انجام روش پرسش‌نامه در میان فعالان آینده‌پژوهی حاضر در مراکز پژوهشی و تصمیم‌سازی کشور پردازش شد. فرایند پژوهش به‌گونه‌ای است که با بهره‌گیری از اسناد معتبر آینده‌پژوهی در حوزه تمدن نوین اسلامی و همچنین با کنکاش هدفمند در قرآن و همچنین آرای اندیشمندان معاصر، به‌ویژه آینده‌پژوهان مسلمان، مؤلفه‌های تأثیرگذار بر آینده تمدن نوین اسلامی به‌رهبری نظام شیعی شناسایی شوند. همچنین پژوهش‌های دانشگاهی و اسناد آینده‌پژوهانه مراکز معتبری مانند رند^۱ نیز در این پژوهش مورد استفاده قرار گرفته‌اند. در این مقاله، فرضیه پژوهش از اسلام، اسلام ناب محمدی ﷺ است و به بقیه فرق و مذاهب اسلامی پرداخته نمی‌شود.

به‌باور همه صاحب‌نظران، روش‌شناسی یکی از وجوه تمایز هر پژوهش نسبت به دیگر

1. Rand.

پژوهش‌هاست. مبنای مؤلفه‌های ارائه‌شده، گزارش‌های آینده‌پژوهانه برجسته‌ای است که در محیط بین‌المللی آینده‌پژوهی راهبردی به‌وسیله مهم‌ترین بنگاه‌های پژوهشی متعلق به قدرت‌های ذی‌نفوذ جهانی تدوین شده‌اند و با بهره‌گیری از روش‌های سند پژوهشی، تلفیق مشترکات و برجسته‌سازی تمایزها، به ادراکی نظام‌مند، تلفیق‌شده و تعدیل‌شده از منظرهای مختلف ناظر به جهان آینده دست می‌یابد.

پژوهش‌های علوم اجتماعی به‌منظور کسب درک عمیق‌تر از رویدادها، بر روش‌های کیفی استوار هستند (Stromquist, 2000: p.4). به‌باور صاحب‌نظران، پژوهش‌ها را می‌توان بر اساس هدف آنها به سه‌گونه تقسیم کرد: پژوهش بنیادی، پژوهش کاربردی و پژوهش توسعه‌ای. این پژوهش از منظر افزودن گونه‌ای از بینش و پیشنهاد چهارچوبی برای غلبه بر پیچیدگی‌های دستیابی به تمدن نوین اسلامی، بنیادی، و از منظر روشی، به‌دلیل ارائه یک چهارچوب نوین و مدل‌سازی مسئله، کاربردی به‌شمار می‌آید؛ زیرا اکتشاف و طراحی مدل پویایی‌شناسی تمدن نوین اسلامی، جنبه‌های کاربردی این پژوهش را نیز نمایان می‌سازد.

با توجه به اینکه شمار صاحب‌نظران این عرصه اندک است، شیوه گردآوری داده‌ها در این پژوهش میدانی نیست و بر دیدگاه‌های صاحب‌نظران استوار است. همچنین با انجام مصاحبه، داده‌های موردنیاز گردآوری شدند. مصاحبه در این پژوهش در قالب گفت‌وگویی هدفمند انجام می‌شود تا از طریق تعامل با صاحب‌نظران، اطلاعات لازم به‌منظور طراحی مدل پویایی‌شناسی تمدن نوین اسلامی به‌دست آید. مصاحبه در این پژوهش از نوع بدون ساختار^۱ است.

تحلیل داده‌های حاصل از مصاحبه از طریق رویکرد کدنامه‌ای (شابلون‌نی)^۲ انجام می‌شود (دانایی‌فرد و همکاران، ۱۳۹۱: ص ۱۹۹). همچنین به‌منظور تقویت تحلیل از میزگرد استفاده شده است. برای تعیین روایی و پایایی پژوهش، با توجه به رویکرد کیفی، تلاش بر آن است تا از «قابلیت اعتماد»^۳ به‌منظور معیاری برای تعیین دقت علمی استفاده

1. Unstructural Interview.
2. Template Approach.
3. Trust Eisenhardt.

شود. هرچند در پژوهش‌های کیفی، روایی و پایایی امری دشوار است و در مقایسه با پژوهش کمی اعتبار کمتری دارند، با قابلیت اعتماد می‌توان این چالش را برطرف ساخت. جامعه آماری این پژوهش، جمعی از صاحب‌نظران حوزه آینده‌پژوهی و تمدن نوین اسلامی را دربرمی‌گیرد که شامل مدیران، پژوهشگران و صاحب‌نظران عرصه جهانی شدن فرهنگ و آینده تمدن نوین اسلامی هستند. با توجه به نو بودن موضوع پژوهش و اندک بودن شمار صاحب‌نظرانی که هم به آینده‌پژوهی و هم به حوزه تمدن‌سازی نوین اسلامی تسلط داشته باشند، به‌ناچار جامعه آماری کوچک است. این مسئله، خود نوعی محدودیت است؛ بنابراین با بصیرترین خبرگان این حوزه در کشور مصاحبه بدون ساختار انجام شده است.

۳. یافته‌های تحقیق

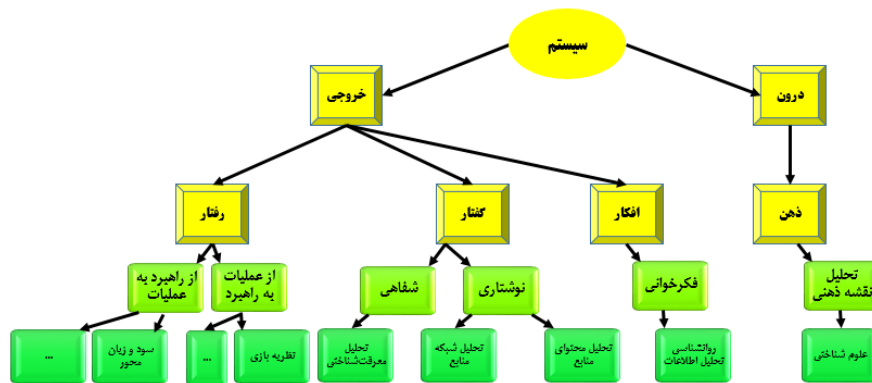
گفتمان‌سازی و تغییر گفتمان جهانی، یکی از اهداف اصلی اسلام است. باید به این نکته توجه داشت گفتمانی که برای تبیین مسائل استفاده می‌شود، در شکل‌گیری آینده اثرگذار است. برای مثال، گفتمان حاکم بر رسانه‌ها در توصیف برخوردهای خشونت‌آمیز در منطقه، این وقایع را به‌صورت اختلاف فرقه‌ای و «جنگ میان شیعه و سنی» توصیف می‌کند. منافع حامیان این گفتمان نیز مشخص است. غرب با ترویج این گفتمان می‌تواند «جنگ تمدن‌ها» را به «جنگ درون‌تمدنی» تبدیل کند و هم‌زمان، نیروهایی را که می‌توانستند در برابر اشغالگران قدس بسیج شوند، در برابر هم قرار دهد. حاکمان فاسد کشورهای عربی نیز می‌توانند با استفاده از این گفتمان، مسیر بیداری اسلامی را منحرف سازند و توجه عمومی را به خارج از مرزهای خود سوق دهند. متأسفانه بسیاری از افراد به‌ظاهر دلسوز شیعه و سنی، ناآگاهانه (و شاید هم آگاهانه) با نفرت‌پراکنی مذهبی و سخنان تند و توهین‌آمیز در رسانه‌های مختلف این گفتمان را تقویت و بازتولید می‌کنند و به‌این‌ترتیب، «جنگ میان شیعه و سنی» را به یک «پیش‌بینی خودمحقق‌کننده» تبدیل می‌کنند؛ درحالی‌که همان‌طور که مقام معظم رهبری تأکید فرمودند، این خشونت‌ها جنگ میان شیعه و سنی نیست. میزان موفقیت عالمان آگاه شیعه و سنی در خلق و تبلیغ یک گفتمان جایگزین، نقشی کلیدی در آینده این بحران دارد.

صاحب‌نظران معتقدند برای آینده‌پژوهی، باید دیده‌بانی در سطح تمدنی در دستورکار قرار گیرد. تمدن از دو وجه مورد توجه است: از یک سو آرمان اساسی و کلیدی جمهوری اسلامی ایران، تمدن نوین اسلامی است و نهضت حضرت امام علیه السلام که با انقلاب اسلامی آغاز شده است، با شکل‌گیری تمدن نوین اسلامی (که مقدمه ظهور و برپایی جامعه مهدوی است) پایان می‌یابد؛ از سوی دیگر، آینده‌پژوهی در عرصه تمدن، بستری مطمئن و اثربخش برای افزایش سهم ایران و اسلام ناب محمدی صلی الله علیه و آله در آینده جهانی شده خواهد بود. سیر تاریخی تمدن بشر، دورنمای نامطلوبی را هدف گرفته است و آینده‌پژوهی در عرصه تمدن نوین اسلامی با محوریت ایران اسلامی، افزون بر تحقق اهداف اصلی، رشد و تعالی کل جهانیان را نیز به دنبال خواهد داشت. نکته مهم آنکه، برپایی تمدن نوین اسلامی نیازمند رقابت در دو جبهه است: رقابت در جبهه برون جهان اسلام و رقابت در جبهه درون جهان اسلام. بی‌شک از منظر دینی، مهم‌ترین ویژگی مسلمانان، غنای هویتی آنهاست، نه جمعیت، قدرت اقتصادی، قدرت سیاسی و موارد مشابه آنها. در این زمینه، مهم‌ترین تهدید از جنس تهدید نرم است که هویت اصیل افراد را هدف قرار داده است. نقطه تمرکز این تهدید بر سبک زندگی، بنیان‌های اجتماعی و نهاد خانواده قرار دارد. از طرف دیگر، فرهنگ غنی اسلام بهترین منبع برای تبدیل این تهدید به فرصت است. در این راستا دیده‌بانی در عرصه‌های نااندیشیده به‌ویژه جنگ نرم آتی نظام سلطه برای شکل‌گیری پیروزمندانه و پابرجایی تمدن نوین اسلامی، ضروری خواهد بود. گام‌های روش‌شناختی از هشت گام تشکیل می‌شود که در ادامه به معرفی مختصر آنها با ذکر مثال پرداخته می‌شود.

گام صفر: درک نیات راهبردی نظام سلطه و بازنمایی نقشه آن در جنگ نرم آینده
برضد تمدن نوین اسلامی

کنترل ذهن و آگاهی از درونی‌ترین تصمیم‌های یک کنشگر در دستورکار سازمان‌های اطلاعاتی و دفاعی برخی از کشورهای جهان قرار گرفته است و نتایج مصاحبه با صاحب‌نظران این تحقیق نشان می‌دهد که این مفاهیم زمینه‌ساز بروز آینده‌های نااندیشیده خواهد بود. پیش از تجهیز سازوبرگ دیده‌بانی در جنگ نرم، ضروری است تا درک نیات راهبردی نظام سلطه به‌منظور بازنمایی نقشه معنایی آن در جنگ نرم آینده برضد نظام مقدس ایران اسلامی انجام گیرد. آگاهی از نکات زیر در این گام ضروری است:

درک نیت راهبردی، زمینه‌ساز آگاهی پیش‌دستانه از راهبردهای آینده دشمن است؛ این فرایند با بهره‌گیری از برگزاری پانل خبرگان انجام می‌شود؛ انجام آن برای ثمربخشی گام‌های بعدی روش شناختی، حیاتی است. در این گام، نیت راهبردی نظام سلطه، از جدول درک نیت راهبردی (جدول ۱) با توجه به نمودار شماره ۱، شناسایی می‌شود.

نمودار ۱. نمودار چگونگی بهره‌مندی از جدول درک نیت

تحلیل روش	تحلیل موضوع	اصول تحلیل	علوم تحلیل	فنون تحلیل سطح ۱	فنون تحلیل سطح ۲
تحلیل درون سیستم	ذهن	تحلیل ویژگی‌های مختلف ذهن مانند نقشه‌های ذهنی	علوم شناختی	نکات شناختی	حل مسأله رویکرد خصمانه
تحلیل خروجی‌های سیستم	افکار	فکرخوانی	روان‌شناسی، تحلیل اطلاعات	فرافکری	تحلیل فرضیه‌های رقیب
	گفتار	شفاهی	تحلیل معرفت‌شناختی	استفاده از تزاروس‌های زبان‌شناسانه مناسب	چارچوب‌بندی سویه‌های گفتاری
	نوشتاری	تحلیل شبکه، منابع اطلاعات	تحلیل شبکه، منابع اطلاعات	تحلیل شبکه‌های اجتماعی-چند وجهی	تشخیص فریب و انکار
تحلیل خروجی‌های سیستم	رفتار	از عملیات به راهبرد (دکترین)، جهت شناسایی و تحلیل ستاره‌های محتمل	نظریه بازی	یایش و خودیایش	یایش و خودیایش
		رفتارشناسی افراد و عوامل تأثیرگذار	تحلیل شبکه‌های اجتماعی-چند لایه	تحلیل شبکه‌های اجتماعی-چند وجهی و چند لایه	تحلیل شبکه‌های اجتماعی-چند وجهی و چند لایه
		ایدئولوژی محور	کشف و تحلیل ریشه‌های باورها و ارزش‌ها	تحلیل شبکه‌های اجتماعی-چند وجهی و چند لایه	تحلیل شبکه‌های اجتماعی-چند وجهی و چند لایه
		سود و زیان محور	سود و زیان محور	کشف و تحلیل عوامل ایجاد سود و زیان	تحلیل شبکه‌های اجتماعی-چند وجهی و چند لایه

جدول ۱. جدول درک نیت

گام ۱: تبیین دقیق مسائل

همان‌گونه‌که تاکنون در متون منتشره آینده‌پژوهی آمده، روش دیده‌بانی همچون دیگر روش‌های آینده‌پژوهی، برای حل مسئله طراحی شده است. بنابراین ضروری است تا پرسش‌های اساسی روش‌شناسی با بهره‌گیری از افق‌های زمانی و تبیین آینده‌های ناندیشیده، در ابتدای فرایند گزینش شوند. از جمله می‌توان به پرسش «چه کسی در چه زمانی چه چیزی را علیه سرمایه‌های انسانی و دیگر ارکان حیاتی تمدن نوین اسلامی به‌کار خواهد بست؟» اشاره کرد که آگاهی از پاسخ این‌گونه پرسش‌ها نیازمند انجام فعالیت‌های مدون دیده‌بانی به ترتیب گام‌های دوم تا هفتم است.

گام ۲: (برون‌سپاری) جمع‌آوری اطلاعات از کانال‌های زیر

- شبکه‌های ماهواره‌ای معاند و ضدانقلاب؛
 - شبکه‌های اجتماعی مجازی بر بستر تلفن‌های همراه؛
 - پایگاه‌های خبری و تحلیلی بر بستر فضای مجازی؛
 - مصاحبه عمیق با فعالان آینده‌پژوهی، تمدن نوین اسلامی و جنگ نرم.
 گفتنی است که بخشی از منابع اساسی مرتبط با تمدن‌سازی و جنگ نرم، با توجه به موازی‌کاری بین نهادها، مصروف مرحله جمع‌آوری اطلاعات می‌شود که در بهترین شرایط به تأمین منابع خبری خبرگزاری‌ها، پایگاه‌های خبری یا بولتن‌های ویژه می‌انجامد. بنابراین:

مشابه با جنگ سخت، در جنگ نرم نیز بایستی هزینه‌های نبرد کمینه باشد؛
 نقش هر یک از فرماندهان نهادهای مسئول از سوی یک سرفرماندهی طراحی و ابلاغ شود؛

برنامه جمع‌آوری اطلاعات به مؤسسات و نهادهای مسئول در جامعه اطلاعاتی برون‌سپاری شود.

روش پیشنهادی برای انجام این گام پر کردن نمودارهای زیر است:

سلفه برآورد برنامه و تشخیص نقشه دشمن برای فروپاشی نرم نظام از جنبه عقیدتی						
گذشته	چه زمانی؟	چه کسی؟	چه مکانی؟	چه چیزی؟ (چه گفت؟)	چه تعداد؟ (ساماندهی و جامعه هدف)	چگونه؟ (تکنیک و ابزار)
حال						

سامانه برآورد برنامه و تشخیص نقشه دشمن برای فروپاشی نرم نظام از جنبه اقتصادی						
چه زمانی؟	چه کسی؟	چه مکانی؟	چه چیزی؟ (چه گفت؟)	چه تعداد؟ (سامد تهدید و جامعه هدف)	چگونه؟ (تکنیک و ابزار)	
						گذشته
						حال

سامانه برآورد برنامه و تشخیص نقشه دشمن برای فروپاشی نرم نظام از جنبه سیاسی						
چه زمانی؟	چه کسی؟	چه مکانی؟	چه چیزی؟ (چه گفت؟)	چه تعداد؟ (سامد تهدید و جامعه هدف)	چگونه؟ (تکنیک و ابزار)	
						گذشته
						حال

نمودار ۲. نمودارهای گام گردآوری

در این گام، ضروری است تا خبرنگاران و مدیران مؤسسات درگیر در فعالیت گردآوری، با توجه به دو تخصص زیر در دوره‌های آموزشی کوتاه‌مدت، محتوای لازم را برای پالایش اولیه داده‌ها و پرکردن نمودارهای شماره ۲ دریافت کنند.

الهیات تطبیقی؛

خویش‌رصد (روانشناسی) در حوزه جنگ نرم.

به‌عنوان مثال، می‌توان به بخشی از پرسش‌نامه برآورد نقشه دشمن از جنبه

عقیدتی اشاره کرد:

سلفه برآورد برنامه و تشخیص نقشه دشمن برای فروپاشی نرم نظام از جنبه عقیدتی						
چه زمانی؟	چه کسی؟	چه مکانی؟	چه چیزی؟ (چه گفت؟)	چه تعداد؟ (سامد تهدید و جامعه هدف)	چگونه؟ (تکنیک و ابزار)	
مرداد ماه ۹۶	فعال مذهبی	عربستان	علمای شیعه در بین مسلمانان تفرقه می‌اندازند.	ده بل - عموم مسلمانان	شبکه مجازی	گذشته
تیر ماه ۹۷	فعال مذهبی	ایران	سپاه پاسداران درآمدهای ایرانی‌های شیعه را خرج دفاع از عرب‌های سنی می‌کند.	هشت دفعه - عموم ایرانیان	شبکه مجازی	حال

گام ۳: تهیه و تدوین فهرست راه‌کنش‌های جنگ نرم از سوی تحلیلگران

در این گام، بر اساس تجارب قبلی و بهره‌گیری از خبرگان جنگ نرم، فهرست راه‌کنش‌های دشمن تدوین می‌شود. این فهرست مانند جدول زیر دربرگیرنده سه آیتم راه‌کنش دشمن، اهداف دشمن از به‌کارگیری آن و نحوه شناسایی راه‌کنش است.

راه‌کنش	اهداف	نحوه شناسایی راه‌کنش

به‌عنوان نمونه، راه‌کنش شایعه‌پراکنی، بر اساس جدول زیر این‌گونه شناسایی می‌شود:

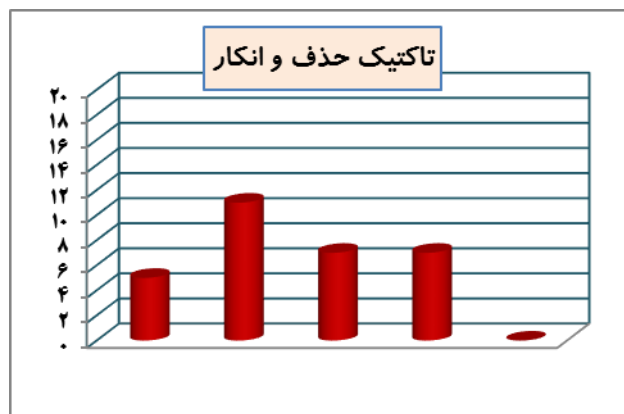
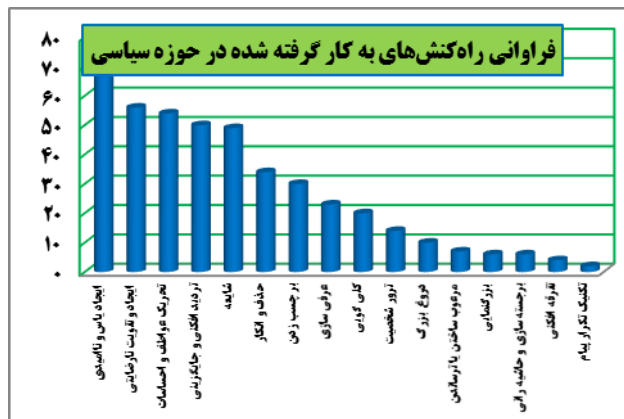
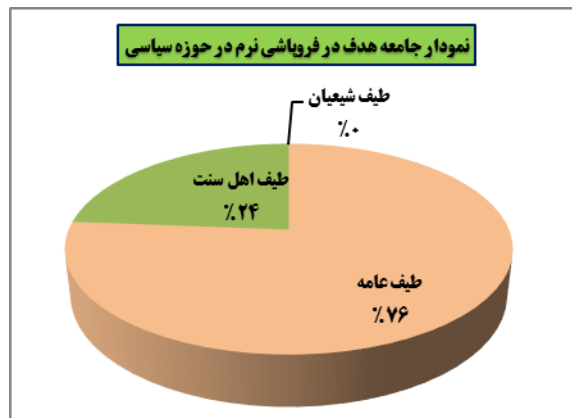
راه‌کنش	اهداف	نحوه شناسایی راه‌کنش
شایعه‌پراکنی	☒ خرد کردن نیروهای فعال برای رسیدن به مرحله ترور روانی مسئولان سیاسی و بلندپایگان دفاعی؛ ☒ تضعیف سرمایه انسانی؛ ☒ سرپوش گذاشتن و کور کردن حقیقت؛ ☒ انتشار مطلب غیرواقعی در شرایط عدم انتشار خبر موثق؛ و ☒ پذیرش اخبار ناصحیح از سوی مخاطب.	☐ هدف‌دار است؛ ☐ آمادگی پذیرش از طرف افراد وجود دارد؛ ☐ بخشی نیازهای شخصی افراد را برطرف می‌کند؛ ☐ بدون استناد بر دلایل مؤکد برای راست بودن آن منتشر می‌شود؛ ☐ بخش آن زنجیروار است و گفته‌های ضدونقیض با ظاهری درست ارایه می‌شود.

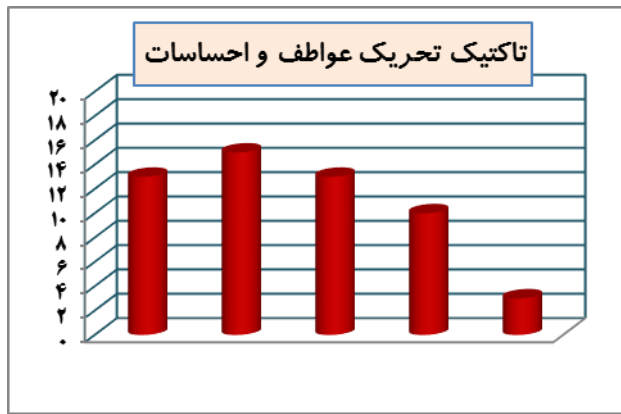
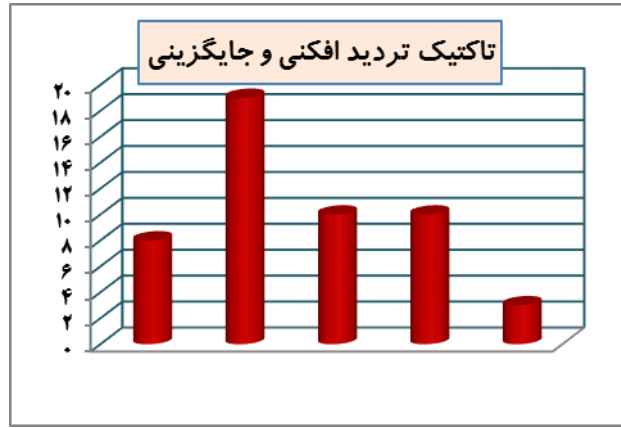
با توجه به مثال پیشین، نمونه‌ای از جدول پر شده برای برآورد برنامه و تشخیص نقشه دشمن از جنبه عقیدتی در شکل زیر آمده است:

سامانه برآورد برنامه و تشخیص نقشه دشمن برای فروپاشی نرم نظام از جنبه عقیدتی						
ارزیابی مخاطره			اهداف راهبردی دشمن در جنگ نرم			راه‌کنش‌های دشمن
میزان مخاطره	شدت اثر	احتمال	هدف راهبردی ۱ (رکن رهبری منسجم ولایی)	هدف راهبردی ۲ (رکن اتحاد حول محور اسلام)	هدف راهبردی ۳ (رکن انسجام ملی)	چرا؟ (راه‌کنش ۱)
۵۶	۸	۷		*	*	کاهش اعتماد شیعیان به علمای مخدوش کردن تصویر علمای شیعه
۸۱	۹	۹		*	*	ایجاد انزجار در بین اهل سنت
۲۸	۴	۷	*		*	کاهش وفاداری مردم به سپاه و مردم دوستی نظام
۸۱	۹	۹	*	*	*	طرح دعوای عرب/سنتی و شیعہ/سنتی

گام ۴: پردازش اولیه اطلاعات حاصل از برون‌سپاری

پردازش اطلاعات توسط گروه تحلیلگران ارشد آینده‌پژوهی به‌منظور استخراج راه‌کنش‌های دشمنان و ترسیم نمودارهای تحلیلی انجام می‌پذیرد. نمونه برخی از نمودارهای حاصل از پردازش در ادامه ارائه شده است.

گام ۵: تحلیل آرایه راه‌کنش‌ها (به همراه شناسایی الگوی آنها)

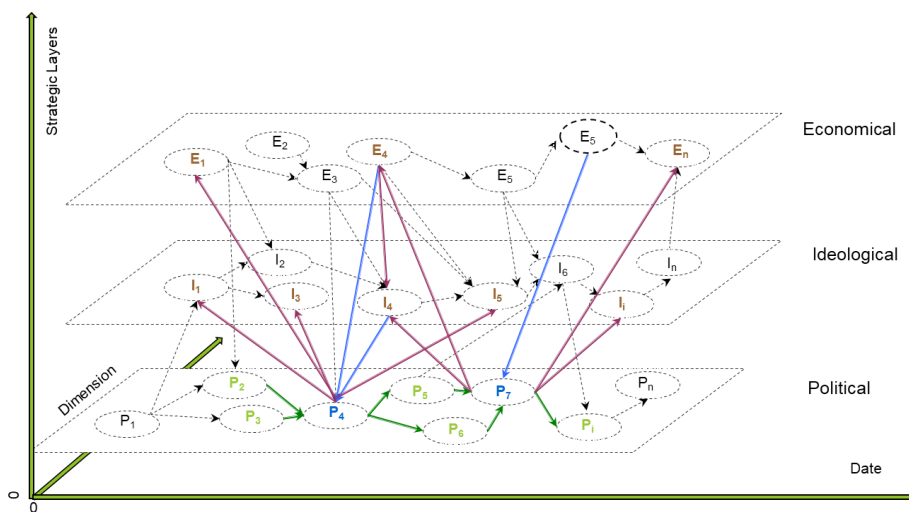
در این گام بر اساس موارد زیر آرایه راه‌کنش‌های دشمن تحلیل می‌شود تا الگوی آنها تشخیص داده شود و نقشه معنایی و فکری نظام سلطه، بازنمایی شود:

- تقابل با مؤلفه‌های گفتمانی براندازی نرم؛

- با بهره‌گیری از الهیات تطبیقی و

- بر اساس فرایندهای هوشمندی عقیدتی.

سپس خروجی آرایه‌های راه‌کنش‌های دشمن برای تحلیل اطلاعات محاسباتی در بستر فضای اقلیدسی، از منظر جنبه‌های عقیدتی، سیاسی و اقتصادی در نمودار شماره ۳ جاگذاری می‌شود. بر این اساس، پس از پردازش داده‌های اولیه، شناسایی راه‌کنش‌های دشمن و جاگذاری آن در جدول گام ۳، هر یک از لایه‌های موجود در نمودار شماره ۳ تکمیل می‌شود تا با تحلیل ارتباطات میان اجزای آرایه‌های افقی، در فضای سه‌بعدی اقلیدسی، نقشه دشمن بازنمایی شود.

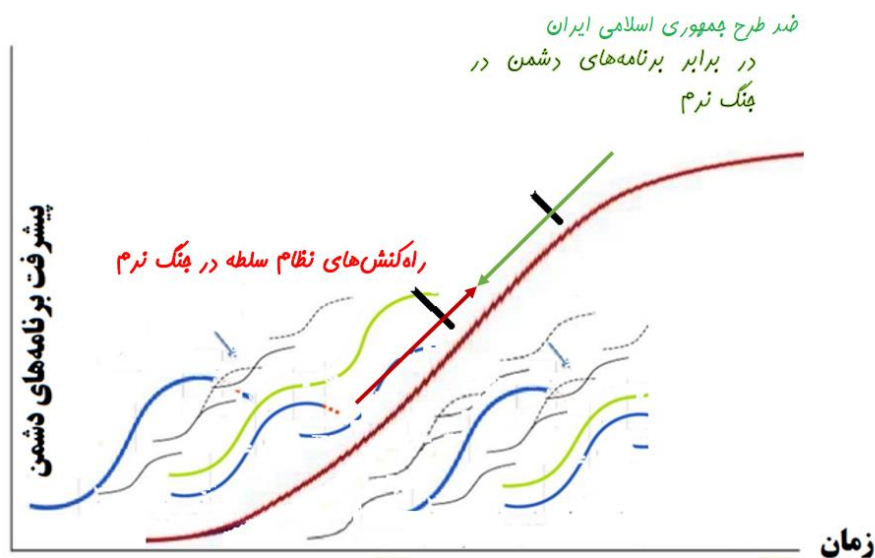

نمودار ۳. نمودار تحلیل اطلاعات محاسباتی در بستر فضای اقلیدسی

گام ۶: سنجش میزان پیشرفت برنامه‌های دشمن در جنگ نرم

به منظور تحلیل رفتارهای کنشگرهای مختلفی که در مقابل تمدن نوین اسلامی قرار

دارند، نیاز است که چرخه حیات جریان‌ها و جنبش‌های احتمالی مربوط به این کنشگرها شناسایی و دسته‌بندی شود تا بتوان با تحلیل نتایج دیده‌بانی، موقعیت هر جنبش را بر روی چرخه حیات آن تعیین نمود و تغییرات آن را در گذر زمان پیش کرد. به‌کارگیری دستاوردهای فوق در ارائه راهکار برای خنثی‌سازی فعالیت‌های جنبش‌های معاند، بسیار کارساز است. نمایش برنامه‌های دشمن به‌صورت منحنی پیشرفت - زمان (نمودار شماره ۴) در ایجاد هماهنگی فکری و هم‌افزایی نهادهای ذی‌ربط مرتبط با آینده‌های نااندیشیده مرتبط با جنگ نرم مؤثر است. همچنین پیش این برنامه‌ها و طراحی ضدطرح^۱ به صورت مطلوب‌تری محقق خواهد شد.

نمودار ۴. نمونه‌ای از منحنی‌های پیشرفت - زمان برای بازنمایی راه‌کنش‌ها و برنامه‌های دشمن در آینده‌های نااندیشیده جنگ نرم

گفتنی است که در این طرح، جنبش‌های برانداز و اصلاح‌گرا از یکدیگر تفکیک شده و مراحل چرخه حیات آنها به‌صورت منحنی (رشد - زمان) تبیین می‌شود:
- زایش یک جریان فکری؛

1. CounterPlan.

- غلبه یک جریان فکری بر جریانات فکری دیگر؛
- بلوغ جریان فکری شامل کسب استعداد لازم جهت پذیرش عمومی و بسیج ملت؛
- ظهور جنبش با ملت‌سازی و رهبرسازی؛
- ظهور اصلاحات در نظام حاکم؛
- تثبیت اصلاحات در نظام حاکم؛
- بلوغ اصلاحات در نظام حاکم؛
- افول اصلاحات در نظام حاکم.

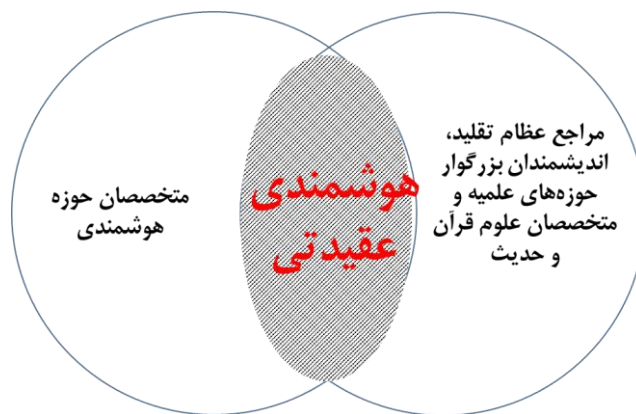
گام ۷: الگوی تحلیل اطلاعات بر مبنای برآورد نقشه نرم دشمن

در گام پایانی، پس از فهرست کردن راه‌کنش‌های دشمن و تشخیص اهداف دشمن از کاربست آن راه‌کنش‌ها، بر اساس «مدل برآورد برنامه خصمانه»، ضد طرح جنگ نرم و ضد راه‌کنش‌های متناسب با آن، استخراج می‌شود.

سلمانه برآورد برنامه و تشخیص نقشه دشمن برای فروپاشی نرم نظام از جنبه عقیدتی													
نقد طرح	ارزیابی مخاطره			اهداف راهبردی دشمن			راه‌کنش‌های دشمن		پخش جمع آوری				
	میزان مخاطره	شدت اثر	احتمال	هدف راهبردی ۱ (رکن رهبری متشیخ و ولای)	هدف راهبردی ۲ (رکن اتحاد حول محور اسلام)	هدف راهبردی ۳ (رکن اسبجام بسی)	چرا؟ (راه‌کنش ۲)	چرا؟ (راه‌کنش ۱)	چگونه؟ (تکنیک و ابزار)	چه تعداد؟ (اسناد)	چه چیزی؟ (تهدید و جامعه هدف)	چه مکانی؟ (کسی؟)	چه زمانی؟
تنبیه رفتار نفرت‌افکنانه علمای وهابی و دفاع علمای شیعه از اتحاد اسلامی	۵۶	۸	۷		*	*	کاهش اعتماد شیعیان به علمای خود	مخدوش کردن تصویر علمای شیعه	شبکه مجازی	ده بار - عموم مسلمانان	علمای شیعه در بین مسلمانان نفرت می‌اندازند.	عربستان مذهبی	مرداد ۹۶
ایجاد تمایل بیشتر با اهل تسنن کشور	۸۱	۹	۹		*	*	ایجاد انزجار در بین اهل سنت	ایجاد انزجار در بین اهل سنت	مخدوش کردن چهره مردم دوستی نظام	شبکه مجازی	سپاه پاسداران ایرانی‌های شیعه را خرج دفاع از عرب‌های سنی می‌کند.	ایران مذهبی	تیر ماه ۹۷
تنبیه دفاع حکومتدانه از فراتر از مرزها	۲۸	۴	۷	*		*	کاهش وفاداری مردم به سپاه و ارکان نظام	کاهش وفاداری مردم به سپاه و ارکان نظام	مخدوش کردن چهره مردم دوستی نظام	شبکه مجازی	هشت دقیقه - عموم ایرانیان	ایران مذهبی	تیر ماه ۹۷
بیان کمک‌های کشور سوریه در طول دفاع مقدس	۸۱	۹	۹	*	*	*	تفرقه افکنی	طرح دعوی عرب‌تجیم و تفرقه افکنی شیعه‌اسنی	مخدوش کردن چهره مردم دوستی نظام	شبکه مجازی	سپاه پاسداران ایرانی‌های شیعه را خرج دفاع از عرب‌های سنی می‌کند.	ایران مذهبی	تیر ماه ۹۷

از آنجایی که در هر برنامه‌ریزی خصمانه نرم، اجزای مختلف الگوی انتشار راه‌کنش‌های دشمنان با یکدیگر تعامل دارند تا با اجرای مجموعه‌ای از عملیات‌ها و پیاده‌سازی

راه‌کنش‌ها به دستاوردهای راهبردی نائل شوند، لذا در این مدل نیاز است که اطلاعات این اجزا به‌همراه عملیات‌ها، راه‌کنش‌ها و راهبردهای موجود و محتمل از مسیر برگزاری میزگرد خبرگان که با حضور نمایندگان ذی‌صلاح حوزه‌های علمیه به‌همراه متخصصان هوشمندی تشکیل می‌شود، قرار گیرد.

نمودار ۵. شمای کلی بهره‌گیری از تخصص هوشمندی عقیدتی و انتخاب اعضای میزگرد خبرگان

نتیجه‌گیری

در این مقاله، یک مدل نمونه‌ای برای گفتمان‌سازی آینده‌نگر در حوزه تمدن نوین اسلامی طراحی و ترسیم شد تا برپایه آینده‌های نااندیشیده پیرامون سوگیری‌های آتی جهانی شدن فرهنگ، توصیه‌هایی به جمهوری اسلامی ایران ارائه کند. در مدل ارائه‌شده این پژوهش، یافته‌های زیر قابل دستیابی خواهند بود:

- تربیت دیده‌بانان جنگ نرم؛
- ارائه هشدار به‌هنگام راهبردی به‌منظور گفتمان‌سازی آینده‌نگر در حوزه جنگ نرم؛
- تدارک منابع گفتمان‌سازی آینده‌نگر در جنگ نرم بر اساس فرایندهای هوشمندی عقیدتی؛
- شناسایی شاخص‌های روحیه‌شناختی جامعه هدف تمدن نوین اسلامی در اتخاذ راهکارهای رویارویی موفق در برابر آینده‌های نااندیشیده.

با توجه به کمبود منابع دانشی در حوزه آینده‌پژوهی تمدن نوین اسلامی در کشور، برای افزایش کارایی فعالیت‌های این حوزه، بهره‌گیری از الگوی روش‌شناختی ارائه‌شده

در این نوشتار، راهگشا خواهد بود. با نگاه به منابع بررسی شده اخیر و همچنین یافته‌های برآمده از الگوی طراحی شده در این نوشتار، می‌توان دریافت که دستیابی به تمدن نوین اسلامی، به مثابه یک مسئله پیچیده، نیازمند اتخاذ رویکردی واقع‌بینانه و همچنین سیستمی است؛ زیرا هرگونه دگرگونی در نوع نگرش‌ها و رهیافت‌های کنونی، نیازمند بررسی‌های دقیق در بخش‌های به‌هم‌پیوسته سیستم کلی جامعه اسلامی است. با این حال، می‌توان از مدل کنونی نیز به راهبردهای سودمندی برای پاسخ به چالش‌های کوتاه‌مدت و میان‌مدت «چه باید کرد؟» دست یافت. برای نمونه، با اجرای گام‌های هشت‌گانه مدل ارائه شده، دریافت می‌شود که ریشه‌کن کردن فقر و بیکاری می‌تواند به تحقق آینده مطلوب ما درباره تمدن نوین اسلامی کمک کند و مبنایی برای طراحی راهبردهای مناسب در این زمینه باشد. بدیهی است برای حرکت در مسیر آینده جهانی شده و پرآشوب که نظام استکباری به‌رهبری آمریکا به دنبال نظم نوین جهانی است، باید آینده‌پژوهی به‌منزله عامل تحول تمدنی در دستورکار قرار گیرد و در سطوح مختلف، برپایی تمدن نوین اسلامی را نوید دهد. پژوهش پیرامون مدل‌های مناسب برای ارائه راهبردهای پابرجا در راستای تحقق تمدن نوین اسلامی، همچون مدل ترسیمی این مقاله، راهگشای تصمیم‌سازان و سیاست‌گذاران خواهد بود.

منابع

۱. پدرام، عبدالرحیم. ۱۳۹۴. **درآمدی بر آینده‌پژوهی اسلامی**. تهران: مؤسسه آموزشی و تحقیقاتی صنایع دفاعی.
۲. جوادی آملی، عبدالله. ۱۳۹۴. «پیام تصویری در نخستین همایش ملی تمدن نوین اسلامی». **نخستین همایش ملی تمدن نوین اسلامی**. تهران: دانشگاه شاهد. سالن امام خمینی (ع).
۳. دانایی‌فرد، حسن و سیدمجتبی امامی. ۱۳۸۶. «استراتژی‌های پژوهش کیفی: تأملی بر نظریه‌پردازی داده‌بنیاد». مدیریت. س ۱. ش ۲.
۴. عنایت‌الله، سهیل. ۱۳۹۵. **پرسش از آینده (روش‌ها و ابزارهای تحول سازمانی و اجتماعی)**. تهران: مؤسسه آموزشی و تحقیقاتی صنایع دفاعی.
۵. مبلغی، عبدالمجید. ۱۳۹۶. «گفتمان به‌مثابه روش‌شناسی مطالعه تمدن». **فصلنامه علمی پژوهشی فلسفه و الهیات**. س ۲۲. ش ۴. ص ۸۳-۱۰۹.
۶. مقیسه، رضا، کیقبادی، علیرضا، پدرام، عبدالرحیم. ۱۳۹۷. «علائم پیدایش تمدن نوین اسلامی؛ هشداری برای ایجاد و تقویت نهادهای تمدن ساز». **دوفصلنامه مطالعات بنیادین تمدن نوین اسلامی**. دوره ۱. شماره ۱. تیر. ص ۱-۲۹.
7. Binti Wan Zakaria, F. 2010. **Futures Studies in Contemporary Islamic and Western Thought**. The University of Birmingham
8. Dubowitz, Mark and Nader, Alireza. 2020. **Expect instability in Iran for years to come**. The Globe and Mail. USA.
9. Inayatollah, Sohail. 2019. **A Castle Surrounded by Hungry Wolves: Toward a Stage Theory of the Uses of the Future**. World Futures Review. SAGE Publications.
10. Eivazi et al. 2017. "The role of Foresight in avoiding systematic failure of natural disaster risk management". **International Journal of Disaster Risk Reduction**.
11. Hines, Andy et al. 2018. "Setting Up the Forest Futures Horizon Scanning System". **The Forest Futures Horizon Scanning Project**. USDA.
12. Sardar, Ziauddin. 1988. **The Future of Muslim Civilization**. Kuala Lumpur: Pelanduk Publications.
13. Sardar, Ziauddin. 1989. **Explorations in Islamic Science**. London: Mansell Publishing Ltd.
14. Sardar, Ziauddin and Sweeney, John. 2016. **the three tomorrows of postnormal times**. Futures.
15. Sardar, Ziauddin and Sweeney, John. 2019. **The Postnormal Times Reader**. International Institute of Islamic Thought.
16. Sharpe, B., & Hodgson, T. 2006. **Intelligent infrastructure futures technology forward look: towards a cyber-urban ecology**. Foresight programme. UK: Office of Science and Technology.

17. Stromquist, N. 2000. **On Truth, Voice and Qualitative Research: Grounded Theory Procedures and Techniques**. Newburrypark, London, Newdelhi: Sage Publication.
18. Sweeney, John. 2018. **Alternative Futures of Global Weirding**. PhD Dissertation. University of Hawai`i at Mānoa, Department of Political Science.